

PRINCIPIUL INTERVENȚIEI MINIME ÎN RESTAURAREA LEGĂTURII DE CARTE VECHIE

Călin POP

Cartea a apărut ca produs al unei culturi suficient de avansate pentru a căuta și a afla o cale de transmitere a tezaurului de cunoștințe generațiilor următoare. Trecând în revistă principalele etape ale dezvoltării și statornicirii tehnicilor de alcătuire a volumelor în decursul timpului, abordând aspectele materiale ale acestei probleme, se constată că utilizarea diferitelor materiale, suport de scris, a impus atât forme specifice de construcție a cărții, cât și metode diferite de păstrare și conservare a acesteia.

Preocupări pentru conservarea documentelor existau încă din antichitate: **egiptenii** ungeau foile de papirus cu ulei de cedru pentru a preveni atacurile insectelor, iar **chinezii** tratau hârtia în același scop. Deși încă nu poate fi vorba de restaurare, la manuscrisele de papirus și pergament, datând din epoci îndepărtate, se întâlnesc cârpituri și întărituri marginale, ceea ce dovedește că există încă de pe atunci, un interes pentru prelungirea vieții acestora. Până în secolul al XVIII-lea, tehnica restaurării s-a menținut într-un stadiu empiric. În 1785, **francezul Chaptal**, a inițiat restaurarea chimică, lucrând mai ales cu acid clorhidric oxigenat pentru a scoate pete de pe gravuri. Un alt pionier al științei restaurării, a fost chimistul **englez H.Davy**, care în 1826 a efectuat primele analize ale papirusurilor pietrificate descoperite la Herculaneum în 1753. Dar toate aceste experimente urmăreau efecte de moment, fără a se lua în considerare efectele de durată.

Fondatorul cercetărilor moderne de restaurare este considerat **cardinalul Ehrle**, prefect al bibliotecii Vaticanului, care în 1898 a convocat o conferință internațională asupra metodelor de restaurare.

Astăzi, marile biblioteci, arhive și instituții muzeale, dispun de laboartoare de patologie a cărții și ateliere de restaurare a documentelor, care folosesc întregul arsenal de tehnici și metode puse la dispoziție restauratorilor de știința contemporană. Restauratorul, deși trebuie să pornească de la un diagnostic prestabilit, cunoscând amănunțit cauzele, efectele și agenții deterioranți specifici cărților, nu trebuie să considere ca țel final al activității sale, îndepărtarea unor deteriorări devenite perceptibile, ci recunoașterea preventivă a pagubelor latente, deci, înlăturarea cauzelor și agenților deterioranți care pot fi activați de o oarecare împrejurare. Deci, confluează îngrijirea terapeutică cu cea preventivă. De aici decurge implicit și principiul intervenției minime, acesta fiind de fapt esența restaurării moderne.

O problemă aparte o constituie **restaurarea legăturii de carte veche**. Vechea legătură de carte corespunde unei anumite concepții despre carte. Este o entitate legată indestructibil de un anumit loc și timp. Restaurarea vechii legături de carte nu este un subiect nou, subiectul studiului sistematic nu a fost luat în serios destul, de bibliotecari, legători sau conservatori.

La începutul secolului al XIX-lea, o dată cu introducerea tipografiilor moderne și a

noilor metode de legare a cărților, nivelul general a cunoștințelor despre legătorie a lucrătorilor din restaurare era foarte scăzut. Cele mai multe țări europene au avut un număr restrâns de specialiști, care erau elită atât din punct de vedere tehnic cât și artistic. Dar, în cea mai mare parte, munca de restaurare a fost pentru acești muncitori, care nu au avut cunoștințe speciale în legătură cu tehnica și stilul perioadelor timpurii ale legătoriei și nu au fost direct interesați de acest subiect, doar întâmplător au aplicat în practică alte metode în funcție de necesitățile legăturii. Restauratorul trebuie să studieze metodele timpurii de legare a cărților pentru că acestea nu pot fi restaurate corect fără a fi înțelese vechile practici și metode de legare. Avem dovada tragică a tuturor abuzurilor, vedem de exemplu, mutilări crude și absurde, ornamentări improprii la prea multe cărți vechi, care puteau fi restaurate foarte aproape de starea lor originală. Scopul unui restaurator este de a face refolosibile cărțile distruse și de a le aduce cât mai aproape de starea lor originală, prelungindu-le viața cât se poate de mult. El trebuie să facă reparații cât mai neforțat, să renunțe la o falsificare deliberată cu intenția de a decide propriul viitor al cărții, crezând că va rămâne cartea în original, creând confuzii pentru colecționari bibliofili și alți istorici ai legăturii de carte. Dacă legătura este într-o stare suficient de bună pentru păstrare sau corpul cărții nu este periclitat de deficiențele legăturii de carte, este de preferat păstrarea integrală a acesteia. În unele cazuri, îndepărtarea legăturii unei cărți este inevitabilă pentru efectuarea tratamentului, cu toate dezavantajele ce decurg din această metodă.

Una din cele mai supărătoare întrebări în conservare este *“ce diferență este între a repara o carte și a o restaura”*.

Problema majoră a restaurării este să păstreze integritatea fizică, bibliografică și estetică a întregii cărți, inclusiv a legăturii. Acest principiu poate să fie în opoziție cu practica obișnuită a simplei reparații. Există întotdeauna o mică justificare pentru măsurile luate de un legător, aceste măsuri afectând, în majoritatea cazurilor, integritatea bibliografică și estetică. Relegarea simplă a cărților este adesea mai funcțională, mai satisfăcătoare și, uneori, mai ieftină decât o restaurare. Restaurarea înseamnă păstrarea integrității cărții, ceea ce implică printre altele și păstrarea cotorului original. Aceasta este adesea cea mai de interes parte bibliofilă. În practica curentă, cotorul original este rar păstrat, păstrarea acestuia depinzând doar de cât de mult dorea legătorul să facă acest lucru. De asemenea, păstrarea forzaților originale poate însemna o parte importantă a respectării integrității cărții, un percept ce este adesea ignorat de cei care sunt responsabili cu restaurarea cărților. Aceasta poate fi realizată prin abandonarea tehnicilor preferate sau rețetelor și aplicarea unor tehnici alternative de la caz la caz. În concluzie, readucerea la o formă cât mai apropiată de forma inițială a unei legături fără salvarea cotorului original, a forzaților și a altor elemente asemănătoare, nu poate îndeplini perceptele de bază ale restaurării.

Subiectul etic și estetic a restaurării cărții este unul foarte complex. Unii restauratori susțin că orice completare sau intervenție este un atentat până la urmă. Alții susțin că dacă reparațiile sunt eficace, în sensul funcționalității cărții, atunci ele să fie făcute, dar să se specifice în dosarul de restaurare toate modificările efectuate. Este cazul artizanilor a căror virtuozitate depășește etica lor de a exista. Se poate spune că adevărul este undeva între extreme. În prezent, stadiul în care se află conservarea de carte nu este o aparență a consensului între cele mai înalte cunoștințe în domeniu. Ca o maturizare în

profesiune, noi putem spera a câștiga o călăuzire, un ghid de la un astfel de consens.

În continuare **doresc să vă prezint restaurarea unei cărți după metoda intervenției minime.**

CALEPINUS SEPTEM LINGUARUM, tomul I al unui dicționar explicativ al limbii latine, este un volum format mare, legat în piele, cu nervuri profilate, având scoarțe de mucava. Atât fața anterioară cât și cea posterioară a învelitorii de piele este ornamentată orb cu patru chenare concentrice cu motive repetitive în bandă: motivul sinuos al unor frunze de stejar și flori stilizate, delimitat de grupuri de linii paralele. Aceste chenare înscriu un câmp central decorat în colțuri cu motive florale, identice, dispuse în romb.

Cotorul exterior este cu nervuri profilate, fiecare nervură fiind încadrată de două benzi ornamentale cu motive geometrice, benzi ce se prelungesc și se unesc dincolo de zona articulației.

Cotorul interior este puțin rotunjit, cu 6 nervuri profilate, din sfoară groasă cu capetele ancorate în interiorul scoarțelor.

Cusătura de tip pe nervuri s-a realizat cu ață dublă, *pe sărite*, pentru a nu îngroșa prea tare cotorul. Tranșa marmorată cu puncte roșii este dreaptă. Blocul cărții este format din fascicule a câte 3 foi duble.

Textul este tipărit pe două coloane despărțite printr-o linie simplă. Hârtia este manuală, cu linii de apă verticale și filigran.

Forțașurile sunt tot din hârtie manuală.

Pe *foaia de titlu* este imprimat, cu cerneală tipografică neagră, titlul lucrării iar, în jumătatea inferioară, înspre tranșa frontală, cu cerneală albastru-violet, este imprimată ștampila Liceului Unit din Beiuș. Următoarele două pagini conțin bibliografia, ordonată în patru tabele în funcție de perioadele în care au trăit autorii: Tabelul I: din anul 14 d.Chr. până în anul 97, cuprinzând vârsta de argint, pe versoul primei pagini vârsta de bronz din anul 97 până în anul 400, pe următoarea pagină *autores aetates incerte*, iar pe verso vârsta de fier din anul 400 până în secolul IX.

Starea de conservare.

Corpul cărții se menține compact datorită legăturii solide și a hârtiei manuale de bună calitate. La examinarea atentă se putea observa urme de inundare soldate cu ondularea accentuată a paginilor și apariția halourilor datorită atacului bacterian. De asemenea, se putea constata deformarea blocului cărții soldată cu deplasarea ușoară a primelor fascicule, datorită slabei ancorări a blocului cărții la scoarțe. Acestea nemifiind protejate de scoarțe înspre tranșe, au suferit îndoiri, fisuri și franjurări marginale ce au dus la fragilizarea suportului papetar. Foaia de titlu este detașată de corpul cărții și prezintă murdărie abundentă, lipsă de material și fragilizări. În zona tranșei superioare a blocului cărții, înspre cotor, se poate observa o lipsă importantă de material papetar, dar care nu afectează oglinda textului. Această deteriorare produsă de rozătoare afectează lăntișorul superior, așa de coasere în această zonă începea să se destrame chiar și de pe prima nervură. Din cauza inundării volumului, cartonul folosit la scoarțe era ondulat și exfoliat, prezentând lipsă de material, mai ales în zonele unde nu a mai fost protejat de învelitoarea de piele, la colțuri și pe margini. Învelitoarea prezenta depuneri de praf, murdăria pătrunzând în toate striatiile

materialului precum și în adânciturile ornamentului. În colțuri, pe margini, precum și în zona capișoanelor prezenta lipsuri de material. Pe toată suprafața pielea era deshidratată, prezentând crăpături în gren, fiind rigidizată. În zona articulației, în special înspre capete și în dreptul nervurilor era fisurată. În zonele mai solicitate prezenta jupuiți și ștergeri ale grenului, în aceste zone s-au șters și ornamentele imprimate. Învelitoarea prezenta pete, închideri pronunțate ale culorii, ca urmare a contactului cu mediul înconjurător.

Deoarece corpul cărții s-a păstrat în condiții bune, cu excepția primelor file detașate parțial și a filelor care prezintă lipsuri de material ca urmare a activității rozătoarelor, dar care nu afectează oglinda textului, **am propus un tratament de restaurare pe volum nedesfăcut**, în paralel cu restaurarea legăturii.

Pentru realizarea acestui tratament am executat următoarele **operații**:

- curățarea uscată a blocului cărții pentru îndepărtarea depozitelor de murdărie;
- detașarea blocului de scoarțe prin dezlipirea părții fixe a forzațului și dezlipirea capetelor nervurilor din interiorul scoarței;
- curățarea umedă a filelor detașate și a forzațurilor;
- consolidarea zonelor fragilizate și completarea părților lipsă din suportul papetar folosind tehnica *la dublu*;
- atașarea acestora la blocul cărții prin coasere;
- îndepărtarea cleiului vechi de pe cotor;
- înnădirea ațelor de coasere rupte în zona lăntișorului superior și refacerea acestuia pe conturul zonei atacate de rozătoare;
- rearanjarea fascicolelor, formarea cotorului și înclieirea acestuia cu gelatină;
- prelungirea capetelor nervurilor;
- căptușirea capetelor cotorului cu pânză de in pe care am cusut capital-bandul cu două ace;
- confecționarea unui tub de dimensiunea cotorului din hârtie indiană și lipirea acestuia pe cotor cu gelatină;
- detașarea cotorului exterior de învelitoare prin practicarea unei tăieturi în dreptul articulației;
- desprinderea învelitorii de piele în zonele unde scoarța prezintă lipsă de material;
- completarea părților lipsă din mucava prin chituire cu pastă de hârtie, reînclieirea, tăierea la format a completărilor și presarea acestora;
- pregătirea unor bucăți de piele pentru intarsierea cotorului exterior și a zonelor afectate din învelitoare (șerfuire, vopsire, etc);
- intarsierea părților lipsă cu bucățile pregătite;
- chituirea găurilor de zbor din învelitoarea de piele cu praf de piele amestecat cu pap de făină;
- ancorarea coperților la blocul cărții prin capetele nervurilor;
- lipirea pe cotor a bucăților de piele nou croite și introducerea acestuia în zona articulației într-o creștătură practică oblic în mucava, pe sub învelitoarea originală;

- bandajarea cotorului cu fașe de pânză;
- formarea capișoanelor în capetele cotorului;
- șerfuirea vechiului cotor și pregătirea pentru intarsie;
- intarsierea vechiului cotor peste cel nou;
- bandajarea cotorului cu fașe de pânză;
- lipirea părții fixe a forțașului în interiorul scoarțelor;
- presare între platane a blocului cărții, cu excepția cotorului;
- confecționarea unei case de protecție a volumului.

În continuare voi prezenta câteva *dezavantaje* ale tratamentului clasic și considerentele ce m-au determinat să optez pentru un tratament pe volum nedesfăcut.

Pentru a putea restaura filă cu filă zona afectată de activitatea rozătoarelor era necesară desfacerea vechii legături. Aceasta implică modificarea dimensiunilor cotorului la o nouă coasere, deci implicit, modificarea dimensiunilor întregului volum; de asemenea străpungerea din nou a fasciculelor în zona falțului cu ața de coasere. Tranșa originală fiind dreaptă și marmorată, o nouă coasere ar fi dus la imposibilitatea rearanjării fasciculelor, în majoritatea cazurilor tranșa fiind tăiată și marmorată după coaserea cotorului. Zona afectată de activitatea rozătoarelor are conturul ferm și nu prezintă fragilizări, de asemenea nu afectează oglinda textului. Tratamentul pe care l-am aplicat în restaurarea acestei cărți este mai economic și necesită un timp mult mai scurt, dar ce este mai important, este că am păstrat toate elementele originale ale legăturii, din respect pentru carte.

BIBLIOGRAFIE:

1. Bernard Middleton, *The restoration of Leather Bindings*
2. *Probleme de patologie a cărții*, vol.XV-XVI, BCS, 1981.
3. Aurel Dîmboiu, *De la piatră la hârtie*, București, 1964.